

Viešųjų bibliotekų specialistų seminare „Bibliotekininko profesinė etika“ (2005 m. gegužės 16–17 d.) buvo kalbama apie pagrindinius bendrosios etikos postulatus, profesinės etikos kodeksus, bibliotekininko profesinės etikos turinį, jos trukdžius, Lietuvos bibliotekininkų etikos kodeksą, etikos dilemas, valdymo ir darbo etiką, etikos valdymo sistemą ir pan.

Siūlome susipažinti su vienos iš seminaro lektorių – dr. Vitos Mozūraitės – straipsniu, kuriame gvildenamos bibliotekininko darbo problemos, susijusios su didėjančiais informacijos šaltiniais, su informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis žmonijos gyvenime bei įvairiais iššūkiais šiuolaikiniam bibliotekininkui, kuris turi ne tik orientuotis informacijos pasaulyje, bet ir būti pasirėngęs priimti iššūkius.

Laisva prieiga prie informacijos – iššūkis bibliotekininko etikai

Dr. Vita MOZŪRAITĖ
Vilniaus universiteto
Komunikacijos fakulteto
docentė

Vita Mozūraitė – Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų instituto docentė. Interesų sritys – vaikų knyga ir skaityba, mokyklų bibliotekos, profesinė bibliotekininko etika.

Apie bibliotekininko profesinę etiką kryptingai kalbama ir rašoma jau nuo praėjusio amžiaus pradžios. 1903 m. amerikietė Mary Plummer viename iš JAV bibliotekininkų suvažiavimų išdėstė problemas, kylančias bendraujant su bibliotekos vartotojais ir suformulavo pirmąsias bibliotekininko profesijos nuostatas. Tuo metu į jas nebuvo atkreipta tinkamo dėmesio, ir tik 1938 m. Amerikos bibliotekų asociacijos susirinkime buvo patvirtintas pirmasis bibliotekininko etikos kodeksas.

XX a. antrojoje pusėje ėmus sparčiai didėti informacijos šaltui, informacinėms ir komunikacinėms technologijoms užimant vis svarbesnę vietą žmonijos gyvenime, įvairios šalys viena po kitos ėmė kurti savus bibliotekininko etikos kodeksus, vienos – ben-

drus visų tipų bibliotekoms, kitose radosi įvairių tipų (pvz., medicinos, technikos, akademinų, viešųjų) bibliotekų kodeksai. Ypač aktualu tai tapo buvusioms Rytų bloko šalims, kurios po Sovietų Sąjungos žlugimo turėjo ne tik prisitaikyti prie naujų sąlygų, bet ir radikaliai keisti tiek bibliotekų darbuotojų, tiek ir jų vartotojų požiūrius į daugelį aktualių klausimų.

Vienu svarbiausių bibliotekininko etikos punktų laikomas teisės žinoti ir intelekto laisvės garantijos principas, slopinamas vienpusės ideologinės diktatūros šalyse. Penkiasdešimt metų šis principas buvo neigiamas ir Sovietinėje Lietuvoje. „Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos“ 19 punktą skelbia: *Kiekvienas žmogus turi teisę į įsitikinimų ir jų raiškos laisvę, kuri apima teisę netrukdomai laikytis nuomonės ir teisę ieškoti, gauti, taip pat nevaržomai skleisti informaciją ir idėjas bet kuriais informacijos kanalais nepriklausomai nuo valstybių sienų ir nepriklausomai nuo to, kokiomis priemonėmis jos būtų išreikštos.* Būtent šis punktas tampa jungiamąja visų bibliotekininko etikos postulatų grandimi. Užtikrinant visiems klientams vienodai laisvą prieigą prie informacijos maksimaliai išvengiama cenzūros, garantuojamas kokybiškas aptarnavimas, įtvirtinamas klientų lygiateisiškumas. Tačiau nuolat didėjantis informacijos šaltas tampa ir tikru iššūkiu šiuolaikiniam bibliotekininkams. Reikia skirti daugiau dėmesio klientų privatumui ir konfidencialumui išsaugoti, informacijos tikslumui ir patikimumui garantuoti, autoriaus teisėms apsaugoti.

Visuose bibliotekininkų etikos kodeksuose, taip pat ir Lietuvos (1), griežtai ir vienareikšmiai akcentuojama, kad bibliotekininkai kovoja su cenzūra,

gina vartotojo teisę į informaciją ir saviraišką, saugo intelektualinę nuosavybę, vienodai kokybiškai aptarnauja visus bibliotekos klientus nepaisant juos skiriančių socialinių, rasinių, tautinių ir kt. bruožų, saugo kliento konfidencialumą ir paiso jo privatumo, nesinaudoja profesija asmeniniais tikslais. Apibendrinti šie postulatai skamba visiems priimtina. Tačiau kai kuriems visuomenėms nariams ar organizacijoms piktnaudžiaujant informacijos ir raiškos laisve, panaudojant ją visuomenei galinčioms pakenkti žinioms gauti ir skleisti, konkrečioje praktinėje veikloje bibliotekininkai susiduria su daugybe situacijų-dilemų, kai bet koks sprendimas vienodai yra ir geras, ir blogas, nes tenkina tik vienos sąveikaujančios pusės interesus.

Laisva prieiga prie informacijos ir cenzūra

Teisė žinoti – būtina sąlyga norint laisvai mąstyti, nes laisvas mąstymas ir raiškos laisvė yra nevaržomos prieigos prie informacijos pagrindas. Laisva prieiga prie informacijos dažnai klaidingai suprantama tik kaip daugybė informacijos šaltinių bibliotekos fonde, internetas ir elektroninis paštas. Tačiau ši prieiga turi būti laisva ir nuo fizinių kliūčių. Neįgaliems žmonėms prieigos prie informacijos barjeru tampa laiptai, prastas apšvietimas, slenksčiai ir sunkiai varstomos durys, kurčnebylių ženklų kalbos nemokantys bibliotekų darbuotojai, vaikams – aukštos lentynos ar su jais dirbti nepasirengusių bibliotekininkų psichologinės nuostatos, o net ir sveikiems bibliotekos vartotojams lankytis bibliotekoje ūpą numušą menkai šildomas bibliotekų patalpos, netinkami darbai su informacijos šaltiniais baldai, nekvalifikuoti bibliotekų darbuotojai, aukštos mokamų paslaugų kainos ir pan.

Susidūrimas su provokuojančia arba objektyvaus įvertinimo reikalaujančia informacija tampa saviraiškos laisvės ir informacijos laisvės testu, nes laisva prieiga reiškia ir prieigą prie informacijos, galinčios pakenkti žmonėms, kurių vertybių skalė yra nesusiformavusi, iškreipta ar nestabili. Tarp jų labiausiai pažeidžiamais laikomi vaikai. Smurtą, religinę, rasinę ir tautinę neapykantą, vaikų pornografiją propaguojantys interneto tinklapiai kelia didžiū-

lą visuomenės nerimą. Tas nerimas inspiravo vis aktyvesnį interneto filtrų, apsaugančių nuo pornografijos tinklapių peržiūros, diegimą įvairių šalių viešosiose ir mokyklų bibliotekose. Tačiau tuo pat metu šie filtrai reiškia ir cenzūros įvedimą.

Tarptautinės bibliotekinių asociacijų ir institucijų federacijos (IFLA) specialiojo padalinio - Informacijos prieigos ir raiškos laisvės komiteto (FAIFE) darbuotojas ir Danijos karališkosios bibliotekininkystės mokyklos dėstytojas Stuartas Hamiltonas teigia, kad filtrai – tai tik būdas suaugusiųjų pasauliui nusimesti dalį atsakomybės vietoje auklėjimo ir atvirų pokalbių su vaikais renkantis daug paprastesnį draudimo būdą (4, p. 15–16).

O tokie draudimai, nenustatant tikslų ribų, kur derėtų sustoti, kartais priveda prie absurdiškų situacijų. JAV nemažai cenzūros strėlių šiuo metu nukreiptos prieš vaikų literatūrą. Nemažai moralės gynėjų norėtų, kad pasaka apie Raudonkepuraiteį nepasiektų vaikų, nes ši maža mergytė, eidama lankyti senelės, pintinėlėje nešasi butelį vyno. Rasistinėmis laikomos „Dėdės Tomo trobelė“ ir „Tomo Sojerio nuotyčiai“ bei „Heklberio Fino nuotyčiai“ jau pateko į nerekomenduojamų knygų sąrašą (jį šiuo metu sudaro beveik 4000 pavadinimų), daugybe nuodėmių – nuo okultizmo iki homoseksualizmo propagandos – kaltinamas „Haris Poteris“ taip pat nerekomenduojamas pirkti religinių mokyklų bibliotekoms (6).

Neretai priešindami vienos ar kitos ideologijos peršamiems draudimams bibliotekininkai ima įvedinėti asmeninę cenzūrą. Pirmiausia tai, kad jie patys turi atrinkti informaciją savo bibliotekos fondams, realiai paverčia juos cenzoriais. Ir nors bandoma gan aiškiai apibrėžti, kuo skiriasi atranka nuo cenzūros (3), tačiau ar tikrai visuomet galime pasikliauti bibliotekininko objektyvumu, paremtu bibliotekos poreikiais? Ar tikrai kiekvienas mūsų, atvykęs į darbą, taip lengvai „palieka už durų“ savo asmenines pažiūras, vertybių sistemas? Norvegų rašytojas Arne Svingenas straipsnyje „Draudimo grožis“ rašo apie motinų priekaištus jo knygoms bei jų tvirtinimus, kad savo vaikams jos tų knygų nerekomenduočiau (6). Ar tokia mama, dirbdama bibliotekoje, tikrai užsąskytų šias knygas?

Bibliotekos klientų konfidencialumas

Asmens duomenų saugumas bibliotekoje, kliento privatumas ir konfidencialumas šiais laikais bibliotekoje tampa vienu iš kliento saugumo garantų. Profesinės etikos kodeksuose bibliotekininkai garantuoja konfidencialių duomenų apsaugą. Tobulėjančių technologijų laikais ši apsauga tampa itin problemiška, nes tobulėjant apsaugos sistemoms ne mažiau greitai tobulėja ir programišiai (hakeriai), vieni – sąmoningai, kiti – iš padaužiškumo įsilaužiantys į duomenų bazes ir keičiantys ar vagiantys jų duomenis. Kartais duomenų apie skaitytojus „nutekinimas“ atrodo visiškai nekaltas: bibliotekininkas leidžia mokytojui susipažinti su moksleivių formuliais, tėvai informuojami, ką skaito jų vaikai, dėstytojai – ką skaito studentai, tačiau tai taip pat konfidencialumo saugos postulato pažeidimo formos.

Tačiau saugodamas duomenis tuo pat metu bibliotekininkas susiduria su dilema, kai jam pasirodo, kad bibliotekos vartotojas gautą informaciją rengiasi panaudoti prieš kitus asmenis, visuomenę ar materialius objektus. 2001 m. rugsėjo 11-osios įvykiai JAV inspiravo „Patriotinio akto“ priėmimą, o aktyvėjantys teroro išpuoliai paskatino ir Europos šalis imtis saugumo priemonių. ES Taryba pritarė siūlymui šalyse narėse įdiegti kažką panašaus į JAV „Patriotinį aktą“. Pagal šiuos planus siūloma papildyti Pagrindinę nutarimą (reg.nr. 13353/04), kad visi piliečiai, besinaudojantys telefono ir interneto ryšiu viešosiose bibliotekose ir besijungiantys prie jų tinklapių, turėtų būti registruojami, o duomenys apie juos turėtų būti saugomi mažiausiai 12 mėn., o gal net ir ilgiau, jei valdžia nuspręstų, kad tai gali būti svarbu ateityje. Taip pat turėtų būti išsaugomi visi individualių vartotojų duomenys, jei kartais jų pareikalautų policija arba slaptosios tarnybos. Duomenys turi būti surenkami tokiu būdu, kad būtų galima nustatyti ir lokalizuoti klientą. Taip pat šie duomenys pagal pareikalavimą gali būti persiunčiami į kitas ES šalis (4, p. 17).

Kadangi bibliotekos vartotojų, besinaudojančių internetu, sekimas jau padėjo rasti vaikų por-

nografiją platinančius nusikaltėlius, manoma, kad šis nutarimas padės ir bent šiek tiek kovoti su terorizmu, rasine, religine, tautine neapykanta, nusikaltimų rengimu. Tačiau ar jaukiai jausimės bibliotekoje, žinodami, kad naudodamiesi pasauliniais informacijos tinklais bibliotekoje nuolat esame tarsi po padidinamuoju stiklu, o be to, nesame tikri, kur kas ir kam kokią informaciją apie mus perduos. Juk pati nekalčiausia užklausa gali virsti nusikaltimu, nes ir interneto filtrai neleidžia gauti patiekalo iš vištos krūtinėlės pagaminimo recepto arba sužinoti, kiek žmonių gyvena Esekso grafystėje.

Tokių ir panašių iššūkių bibliotekininko profesinėje etikoje daugėja. Bibliotekininko darbas tampa vis labiau komplikuoatas, o informacijos ir žinių amžiuje – vis reikalingesnis. Visuomenė apie profesiją dažniausiai sprendžia pagal jos narius, todėl itin svarbu, kad kiekvienas profesionalas paisytų profesinės etikos reikalavimų, tuo pat metu aiškiai apmąstydamas savo veiksmų objektyvumo ir subjektyvumo santykį. Juk ir apibendrintas bibliotekininko įvaizdis, sudarytas pagal piliečių apklausas įvairiose šalyse, remiasi daugiausia tų piliečių asmeniniais susidūrimais su vienais ar kitais bibliotekininkais. Tad, matyt, ateina laikas, kai geru bibliotekininku laikysime ne tik gerai besiorientuojančių informacijos pasaulyje, bet ir pasirengusių priimti iššūkius.

Literatūra

1. Lietuvos bibliotekininko etikos kodeksas. Prieiga per internetą: <<http://www.lbd.lt>>.
2. MOYA, Mason K. The Ethics of Librarianship: Dilemmas Surrounding Libraries, Intellectual Freedom, and Censorship in the face of Colossal Technological Progression [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.moyak.com/researcher/return/paper/ethics.html>>.
3. MOZŪRAITĖ, Vita. Profesinės etikos ABC bibliotekininkui. Vilnius: LNMMB, 2001, p. 56–57.
4. NYENG, Per. The incorrible net and the essential ethics. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 2005, nr.1, p. 14–19.
5. SIMPSON, Carol. Should I or Shouldn't I? An Ethical conundrum [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <www.linworth.com/PDF/simpson.doc>.
6. SVINGEN, Arne. The beauty of prohibition. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 2005, nr.1, p. 8–9.